

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/34/23-27>

Rumiya Məmmədova
Naxçıvan Dövlət Universiteti
doktorant
rumiyamamadova89@gmail.com
ORCID: 0009-0001-3091-6760

KAMAL ƏHMƏDOVUN “ƏBƏDİ MƏŞƏL” SİMFONİK POEMASI

Xülasə

Naxçıvan bəstəkarlıq məktəbinin istedadlı nümayəndəsi K.Əhmədovun yaradıcılığında vətənpərvərlik mövzusu hər zaman mühüm yer tutmuşdur. O, bu sahədə çoxsaylı və müxtəlif janrlı əsərlər bəstələmişdir. Bəstəkarın intensiv yaradıcılıq axtarırlarının nəticəsində ərsəyə gələn “Əbədi məşəl” simfonik poeması da dərin vətənpərvərlik ideyası ilə diqqəti cəlb edir. Simfonik poemanın melodik məzmunu Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda canını qurban vermiş şəhidlərin müqəddəs xatirəsini tərənnüm edir. “Əbədi məşəl” simfonik poeması giriş, 4 hissə və finaldan ibarətdir. Əsərin hissələri arasında kəskin kontrastlıq yoxdur və “mono” prinsipi üzərində qurulub. Lakin tərkib hissələrinin formasını dəqiq təsnif etmək çətin olsa da, intonasiya məqam ifadəliliyində müxtəlif fərdi xüsusiyyətlər meydana çıxır. Həmin xüsusiyyətlər müəllif tərəfindən dəqiqliklə araşdırılaraq müəyyənləşdirilmiş və məqalədə not nümunələri ilə təqdim edilmişdir.

Məqalənin əsas məqsədi “Əbədi məşəl” simfonik poemasının forma, melodiya, ritm, harmoniya, polifoniya, dramaturgiya və struktur kimi mühüm komponentlərini hərtərəfli tədqiq etməkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, K.Əhmədovun “Əbədi məşəl” simfonik poeması indiyə qədər heç bir tədqiqat işində araşdırılmamış və təhlil edilməmişdir. Bu baxımdan təqdim edilən məqalə ilk nümunədir və orijinal araşdırma işi kimi əhəmiyyətlidir.

Açar sözlər: bəstəkar, musiqi, simfonik poema, polifoniya, harmoniya

Rumiya Mammadova
Nakhchivan State University
PhD student
rumiyamamadova89@gmail.com
ORCID: 0009-0001-3091-6760

Kamal Ahmadov's "Eternal Torch" symphonic poem

Abstract

The theme of patriotism has always occupied an important place in the legacy of K.Ahmadov, a talented representative of the Nakhchivan School of Composition. He has composed numerous works of various genres in this field. The symphonic poem "Eternal Torch" created as a result of intensive creative searches of the composer attracts attention with its deep patriotic idea. The melodic content of the symphonic poem also glorifies the holy memory of the martyrs who sacrificed their lives for the independence of Azerbaijan. The symphonic poem "Eternal Torch" consists of an introduction, 4 parts, and a finale. There is no sharp contrast between parts of the work and it is based on the "mono" principle. However, although it is difficult to accurately classify the shape and form of the components, various individual features are revealed in the expression of the moment of intonation, so that it is possible to divide the work into certain parts. Those features have been carefully researched and defined by the author and presented in the article with examples of notes.

The main purpose of the article is to comprehensively study the important components of the symphonic poem "Eternal Torch" such as form, melody, rhythm, harmony, polyphony, dramaturgy and structure. It should be noted that K.Ahmadov's symphonic poem "Eternal Torch" has not been

processed or analyzed in any research work so far. In this regard, the presented article is as important as an original research paper as a first example.

Keywords: *composer, music, symphonic poem, polyphony, harmony*

Giriş

Naxçıvan musiqi mədəniyyətinin inkişafında mühüm xidmətləri olan professional bəstəkarlardan biri Kamal Rüstəm oğlu Əhmədovdur. Əməkdar incəsənət xadimi Kamal Əhmədov özünəməxsus üslubu ilə seçilən sənətkardır. O, musiqi yaradıcılığı ilə yanaşı, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı Naxçıvan Bəstəkarlar Təşkilatının üzvü, Naxçıvan Dövlət Universiteti İncəsənət Fakültəsinin dosentidir” (1). Çoxşaxəli yaradıcılıq yoluna malik K.Əhmədovun irsində vətənpərvərlik mövzusu daim əhəmiyyətli rol oynamışdır. O, bu sahədə “Gəmiqaya” və “Xocalı” simfoniyları, “İthaf”, “Naxçıvan lövhələri”, “Cəngi”, “Səyahət” və s. orkestr əsərləri, “Azadlıq türküsü” marşı, qarışıq xor və simfonik orkestr üçün “Ömrün Heydər zirvəsi”, “Azərbaycan bayrağı” odaları, akapella xor üçün “Qədim Naxçıvan” kantatası, “Vətəndir” romansı adlı əsərləri bəstələyib. Lakin bu siyahıda “Əbədi məşəl” simfonik poemasının özünəməxsus yeri var. Belə ki, Kamal Əhmədov əsəri 2018-ci ildə, yaradıcılığının ən yüksək, kamilləşmiş dövründə bəstələməyə başlayıb və 5 illik intensiv axtarışlarının nəticəsində ərsəyə gətirib.

Əsərdə bəstəkar yaxın dostu və həmkarı şair, ədəbiyyatşünas, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Xanəli Kərimlinin “Bütövlük” lirik poemasının mətninə müraciət edib. Bəstəkar əsərin adını da şairin poemasındakı bir misradan götürüb. Poeziyanın əsas dramaturji xətti simfonik poemanın formasını və strukturunu müəyyənləşdirməkdə əhəmiyyətli rol oynayır. Bu mənada K.Əhmədovun “Əbədi məşəl” simfonik poemasını Azərbaycan bəstəkarı Ramiz Mustafayevin “Oktyabr” oratoriyası ilə müqayisə etmək olar. Z.Səfərovanın qeyd etdiyi kimi: “Əsərin dramatik gərginliyi, özünəməxsus poetik dili bir çox cəhətdən onun musiqisinin xarakterini müəyyən etmişdir”. Bu sözlər “Əbədi məşəl” simfonik poemasına da şamil oluna bilər (Səfərova, 2019: 29).

Qeyd etmək lazımdır ki, “Əbədi Məşəl abidəsi - Azərbaycana qarşı edilmiş hərbi təcavüz nəticəsində baş vermiş Qanlı yanvar faciəsində və Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda gedən döyüşlərdə qəhrəmanlıqla həlak olmuş vətəndaşların xatirəsini əbədiləşdirmək məqsədilə Bakı şəhərindəki Şəhidlər Xiyabanında ucaldılmış abidə kompleksidir” (3). Adından da məlum olduğu kimi, K.Əhmədovun “Əbədi məşəl” simfonik poeması da “Əbədi məşəl” abidə kompleksinə həsr edilib. Həmçinin simfonik poemanın melodik məzmunu Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda canını qurban vermiş vətən övladlarının müqəddəs xatirəsini tərənnüm edir. Əsərin adı obrazların poetik ruhunu, emosional həyəcanının inkişafını öncədən müəyyən edir.

Klassik və ənənəvi musiqi janrlarının eyni əsərdə sintezini yaratmağın ciddi məsuliyyətini anlayan bəstəkar bu əsərdə muğam silsiləsi üçün səciyyəvi olan improvizasiyadan, ağır hissələrdəki unison ifadə tərzindən və muğam ladinin tonikası ətrafında gəzişmələrdən istifadə edib. Həmçinin, folklor musiqimizə məxsus bəhrli və bəhirsiz janrların sintezindən bəhrələnən bəstəkar bu yolda dahi Üzeyir Hacıbəylinin ənənələrini davam etdirmişdir. Üzeyir Hacıbəylinin bəhrli və bəhirsiz prinsipi haqqında Fəttah Xalıqzadə belə qeyd edir: “Azərbaycan şifahi musiqisinin zaman təşkilində dəqiq metroritmik prinsiplərlə yanaşı, sərbəst ritmin də özünə yer alması (Üzeyir bəyin təbirincə bəhrli və bəhirsiz prinsiplər) Yaxın və Orta Şərqi bir sıra mədəniyyətləri üçün böyük əhəmiyyətə malikdir” (Xalıqzadə, 2014: 11).

Qeyd edilməlidir ki, simfonik poemada K.Əhmədov mütəmadi olaraq sekvensialara və modulyasiyalara yer ayırmış və özünəməxsus üslubla imitasiyalı polifoniyaya müraciət etmişdir.

“Əbədi məşəl” simfonik poeması giriş, 4 hissə və finaldan ibarətdir. Əsərin hissələri arasında kəskin təzadlıq yoxdur və “mono” prinsipi üzərində qurulub. Əsərin intonasiya məqam ifadəliliyində müxtəlif fərdi xüsusiyyətlər və sərbəstlik nəzərə çarpır.

Giriş hissəsi – “Əbədi məşəl” simfonik poeması girişlə başlayır. Giriş kədərli, tutqun fikri, narahatlığı təsvir edir. Belə ki, torpaqlarımızın mənfur düşmən tərəfindən işğal edilməsi, vətən uğrunda döyüşlərin, müharibənin başlanması mövzusu girişin əsas tematik ideyasıdır. Dərin-fəlsəfi fikrin ağır orkestr intonasiyalarıyla təzahür edilməsi girişin musiqisində artıq əsas obrazı yaradır.

Adından da məlum olduğu kimi, əsərin bütün dramaturgiyası sanki alov motivindən doğur və bu panoramanı bəstəkar məhz giriş hissəsində özünəməxsus sənətkarlıqla təsvir edə bilib.

Güclü xarakterə malik əsas motiv olan replika (“do-re-mibemol-re”) ikinci xanədən valtornaların ifasında əsərə daxil olur. Bu replika həyəcanlı intonasiyası ilə əsərin dramatik xarakterindən xəbər verir. Qısa replikanın ardınca isə qlissando (“do-mi bemol”) davam edir.

Çahargah intonasiyasında olan bu kiçik temadan bütün əsərin ümumi konsepsiyasının ilkin faciəvi-dramatik məzmunu açılır. Simlilərdə ifa edilən ostinatosayağı fon davam edərək əsas melodiyanın həyəcanlı intonasiyasını daha da dolğunlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Növbəti xanədə klarnetlər qlissandoya trellər (sol-si bemol) ilə qoşulur və tremaloya bənzər fonu inkişaf etdirib zənginləşdirirlər.

Klarnetin müşayiətində alov motivi nisbətən diminiendo ilə davam edərək valtornanın replikası arasında sintez yaradır. Əsas aparıcı səs olan valtornaya klarnetin əlavə edilməsi tembr cəhətdən daha dərin kaloritli fon yaranmasına gətirib çıxarır. Ümumi prinsip, faktura, ritmika və simli alətlərin fonu saxlanılmaqla periodun 2-ci cümləsindən girişin II dalğası valtornanın ifasında bir ton yuxarı səslənir (yəni valtornanın qlissandosunu ikinci dəfə “do-fa” səslərində). Həmçinin, klarnet alətində də kiçik tersiya intervalı sabit qalmaqla tremalo bir ton yuxarı (Iya-do səslərində) davam edir.

Girişin sonu nəfəslə alətlərdə verilən akkordların fermatası ilə bitir.

I hissə – üç-beş hissəli formada yazılıb: A-B-A-B-A₂. Bu hissəsinin A bölməsi, Maestoso tempində, əsərin adına əsaslanan “o, əbədi məşəldir” sözləri ilə xorun ifasında, (Alt, Tenor, Bariton, Bas səslərində) başlayır. Burada bəstəkar inkişafı Des-dur tonallığında T₃-D₇ harmoniyası üzərində qurub və bütün bölüm bu iki akkorda əsaslanan motivdən doğur. “O, əbədi məşəldir” motivi əsərdə leytmotiv rolu oynayır və sonrakı inkişafda tematik konsepsiyasının əsasına, qayəsinə çevrilir.

“O əbədi məşəldir” motivinin ikinci keçidində xora soprano əlavə edilir. Burada bəstəkarın məqsədi xoru təcridən zənginləşdirmək idi. Bu məqsədlə iki xanə sonra (24-cü xanədə) xorun kulminasiyaya çatması üçün solistlər – solo Tenor və solo Soprano səsləri də daxil edilir. Həmçinin bəstəkar muğam oxunmasını (xanəndə ifasını) nəzərdə tutduğu üçün partituraya vokal səsi də daxil edərək xorun tutti səslənməsi nəticəsində zənginliyi ilə diqqəti cəlb edən parlaq musiqi nümunəsi yaratmağa nail olur. Orkestr isə hər dəfə xorun səslənməsindən sonra tersiya paralelliyi ilə sanki növbəti xor frazasına keçid verir. Bu keçidlər “p”dan “mp”a *crescendo* ilə ifadə edilir.

A bölməsi bitən kimi orkestr keçidi başlayır. Bu hissədə partituranın sadəliyi diqqəti cəlb edir. Bəstəkar lirik xarakterə malik olan əsas melodiyanı qaboylara, ingilis rajokuna və fleytaya tapşırıb. Melodiya artıq başlanmış müharibənin narahatlığını təsvir edir. Əvvəldə simlilərin tremalosu müşayiət xarakteri daşısa da, daha sonra nəfəslilərdə ifa edilən melodiya cavab olaraq səslənir. Qeyd edildiyi kimi, K.Əhmədov “Əbədi məşəl” simfonik poemasını yazarkən Azərbaycan şifahi professional musiqi janrı olan muğamlardan istifadə edib. Həmin fikirlər məhz elə əsərin bu hissəsindən Şüştər muğamının intonasiyaları əsasında qurulmuş mövzudan daha aydın hiss edilməyə başlayır. Bəstəkar sadə orkestr boyaları ilə özünəməxsus improvizasiyalar edərək maraqlı musiqi nümunəsi ortaya çıxarmış və elə bununla da həm daha sonrakı lad-məqam intonasiyasını əvvəldən yaratmağa, həm də əsərin milli simasına diqqət çəkməyə nail olmuşdur.

B bölməsi Largo “mf” ilə (50-ci xanədən) başlayır, 3 cümləli period quruluşundadır. Xorun A bölməsindən sonrakı ilk ifası bu hissəyə təsadüf edir. Xor çağırış intonasiyalı “Siz ey mənim yurddaşım” sözləri ilə tenor səsinə başlasa da, bir xanədən sonra soprana səsi (xalis kvarta intervalı həcmində) imitasiyalı polifoniya ilə əlavə edilir.

II hissə – 2 bölüme ayrılır. Bu bölümləri A və B kimi adlandırmaq olar.

A bölümü dərin hüzn və kədərli ifadə edən melodiya ilə başlayır. Bu musiqi müharibədə şəhid olan insanların puç olmuş ümidlərini və bütün Azərbaycan xalqının ağrı-acısını tərənnüm edir. Hətta xorda qadın səslərinin yüksək registrdə ifası əzab-əziyyət çəkən qadınlarımızın üsyanı kimi səslənir.

A bölümü ikiləşmiş fleyta, ingilis rajoku (unison), simli alətlər və xorun ifasında tutqun, kədərli melodiya ilə başlayır.

B bölümü öz həcminə görə daha böyükdür. Musiqi xalqımızın çəkdiyi izzətləri, çətin günləri, nakam ümidləri təsvir etməyə çalışır. Bu bölüm boyunca simlilərdə verilən pizzicato şəhidləri torpağa verərkən axın edən xalqın addım səslərini canlandırır.

III hissə – Yeni musiqi materialı Mahur intonasiyası üzərində başlayır. Bu hissə məhz marş xarakterlə diqqəti cəlb edir. Güclü və nizamlı ritmə malik musiqi materialı yaratmaqda K.Əhmədovun məqsədi qəhrəman Azərbaycan igidlərinin hərbi yürüyüşünü təsvir etmək idi. Həmçinin, xorun mövzusu xalqın aşub-daşan azadlıq ümidlərini, qələbə əzmini açıb göstərir. Yürüyüşün fonunda məşəl alovlanır və getdikcə daha da intensivləşir. Alov motivini vokal ifası təsvir edir. Bəstəkar marş ruhu ərsəyə gətirmək üçün əsərə məhz baraban alətində replika xarakterli ritmik müşayiət daxil edir və faqot və konturfaqotda yalnızca sekunda intervalı həcmində, litavrada isə monoton musiqi məzmunu yaradaraq ritmik müşayiəti təşkil edir.

Sonluq arfanın arpecciosuyla digər hissəyə körpü yaradır və melodik axının dinamikası tükənərək sönür.

IV hissə – 238-ci xanədən bəstəkar əsərə fonun müşayiətilə (simli alətlərdə) xanə sayından və ölçüsündən asılı olmayaraq Şahnaz muğamı əsasında vokal deklomasiyası daxil edib. Qeyd etmək lazımdır ki, bu hissədə bəstəkar Azərbaycan xalq musiqisinə xas olan bəhrli və bəhrsiz janrların sintezi ənənəsindən faydalanaraq şairin mətni əsasında olan deklomasiyanı (bədi qiraəti) bəhrsiz, xoru isə bəhrli janrda təqdim etmişdir. Musiqi qədim folklor nümunələrimiz olan ağıları xatırladır.

266-cı xanədən artıq xor sanki nəbz kimi yalnızca ritm xarakteri daşımağa xidmət edir. “O düşmən zindanında hörüyündən asılan, Özlərinə özünün məzarı qazdırılan, ağ saçlı anaların, Süngülərə taxılan, dodağı süd qoxulu, Günahsız balaların Fəryadıdır, ahıdır” (Kərimli, 2021: 217). Bu misralar vokalistin ifasında dərin kədər və hüznə, xalqımızın keçdiyi əzablı anları, düşmənin törətdiyi qəddar işgəncələri musiqi dili ilə təsvir edir. Hətta inkişaf edən melodiya üsyan xarakteri alır. Sonluq yenə də orkestr keçidi ilə digər hissəyə bağlanır. Melodiya *crescendo* ilə vokalistin ifasındakı üsyan xarakterini sanki təsdiqləyərək gücləndirir. Bəstəkar əvvəlki hissələrdə daha çox rast gəlinən vokal nömrələri ilə orkestr passajının növbələşməsi prinsipini burada bir qədər dəyişərək passajları nəfəslə alətlərdə ifa edilən keçidlərlə əvəz edir. “O, qanımla, canıyla, yeni bir dünya quran, Atəşlə oduyla, düşmənin bağrın yaran, Yarımçıq ömürlərin davamıdır yaşdır” (Kərimli, 2021: 223). Bu misralardakı poetik mətni bəstəkar ən incə məqamına qədər duyaraq musiqi vasitəsilə dinləyicinin gözü önündə sanki həmin hadisələri canlandırır.

Bu hissənin sonunda bəstəkar orkestr müşayiətində alətlərin sayını azaltmaqla və səslənməni pə qədər endirməklə təcridi diminuendo texnikasını təcrid edərək Final hissəsinə keçid edir.

Final hissəsi –Marciale tempində III hissəni təkrar edir. Əsas fərq ondan ibarətdir ki, orkestr müşayiətində bütün taxta nəfəslilər iştirak edir, xorda isə 356-cı xanədən solo tenor və soprana səsləri yeni melodik xəttlə unison şəkildə xora qoşularaq daha dinamik və inkişafly tutti səslənmə yaradır. Bu hissədə bəstəkar xalqın öz azadlığı və torpaqlarını xilas etmək uğrunda böyük əzm və rəşadətə mübarizə aparmasını təsvir etmək üçün bir daha marş ritminə qayıtmışdır. Final öz zəngin səslənməsi ilə bütün əsərin kulminasiyası hesab edilə bilər. Əsər Des-dur tonallığında, dinamik, bir qədər nikbin və əzəmətli akkordlarla bitir (Səfərova, 2012: 592). Ümumilikdə əsərə tutqun, kədərli mövzu hakim olsa da, sonluğu major tonallığında və optimist ruhda bitirməkdə bəstəkarın məqsədi vətənin igid oğullarının birlik və bərabərlik nümayiş etdirərək, öz qanları və canları bahasına torpaqlarımızı xilas etməsi, böyük qələbə və əzəmətli zəfər qazanmasını vurğulamaqdır (7).

Nəticə

K.Əhmədovun vətənpərvərlik mövzulu “Əbədi məşəl” simfonik poeması dərin məzmunu və zəngin musiqi dili ilə Azərbaycan musiqisində özünəməxsus yer tutan əsərlərdən biridir (8). Bütün yaradıcılığı boyu folklor musiqisinə xüsusi marağ göstərmiş K.Əhmədov bu əsərində də dəyərli və zəngin mənbədən bəhrələnərək milli ənənələri klassik nailiyyətlərlə özünəməxsus ustalıqla sintez etmiş, Azərbaycan folklor musiqisinin janr xüsusiyyətləri, musiqi dili, forma və məzmun genişliyi kimi çoxcəhətli potensialına, o cümlədən lad-məqam elementlərinə müraciət etmişdir. “Əbədi məşəl” simfonik poemasının polifonik dili də olduqca maraqlıdır. Belə ki, bəstəkar polifoniyanın bir çox növlərinə müraciət etmiş, hətta muğamlardan polifonik şəkildə yararlanaraq maraqlı səslənmə əldə etmişdir.

Əsər melodik, lad-harmonik, janr-tematizm, polifonik dil baxımından təhlil edilərək ümumi quruluşun əsas xüsusiyyətləri ortaya çıxarılmış və bu nəticəyə gəlinmişdir: girişin əsas vəzifəsi əsərin ümumi məzmununu açmaq, dinləyicini əvvəlcədən faciəvi-dramatik atmosfərə hazırlamaqdır; bütün melodik intonasiyanı və dramaturgiyanı özündə cəmləşdirən I hissə ümumilikdə epik proloq rolunu oynayır və sonrakı inkişaf üçün zəmin hazırlayır; II hissə ilə birinci arasında kəskin kontrastlıq yoxdur. Bu hissədə polilad üslubundan istifadə diqqəti cəlb edir; III hissə marş ritmi ilə digərlərindən fərqlənir və bəstəkar ilk dəfə bu hissədə baraban alətinin ritmik müşayiətini əsərə daxil edir; IV hissədə bəstəkar daha çox muğam improvizasiyalarına və deklomasiyaya üstünlük verib; final isə repriza xarakteri daşıyaraq III hissəni təkrarlayır. Araşdırmada əldə edilən biliklər bəstəkar Kamal Əhmədovun “Əbədi məşəl” simfonik poemasının notları əsasında ərsəyə gəlib. Əvvəldə də qeyd edildiyi kimi, bu araşdırma əsər üzərində aparılan ilk tədqiqatdır və buna görə də istifadə edilə biləcək ədəbiyyatlar yoxdur. Ədəbiyyat siyahısında qeyd edilən örnəklər isə məqalədə təhlil edilən əsərlə janr və üslub baxımından bəzi oxşarlıqlara və ortaq cəhətlərə sahib olduğu üçün onlarda olan müəyyən fikirlərdən istifadə edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. <http://www.anl.az/down/meqale/medeniyyet/2015/iyul/449120.htm>
2. Səfərova, Z. (2019). Azərbaycan musiqi tarixi IV cild. Bakı: Elm, 823 s.
3. https://az.wikipedia.org/wiki/%C6%8Fb%C9%99di_M%C9%99%C5%9F%C9%99I_abid%C9%99si
4. Xalıqzadə, F. (2014). Üzeyir Hacıbəyli və folklor. Bakı: Şərq-Qərb, 276 s.
5. Kərimli, X. (2021). Tanrı müjdəsi. Bakı: Qanun, 272 s.
6. Səfərova, Z. (2012). Azərbaycan musiqi tarixi. II cild. Bakı: Şərq-Qərb, 592 s.
7. http://www.musigi-dunya.az/new/read_magazine.asp?id=1147
8. [https://az.wikipedia.org/wiki/Kamal_%C6%8Fhm%C9%99dov_\(b%C9%99st%C9%99kar\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Kamal_%C6%8Fhm%C9%99dov_(b%C9%99st%C9%99kar))

Göndərildi: 29.04.2024

Qəbul edildi: 12.06.2024